

Vélemény

Tóth Gábor Attila:

Nemdemokrácia

Az alkotmányjogi patológia és terápia alapjai

akadémiai doktori értekezéséről

Tóth Gábor Attila a doktori védésre a már megjelent, *Nemdemokrácia. Az alkotmányjogi patológia és terápia alapjai*, című munkáját adta be, így a bíráló is a könyvre támaszkodhat. Általában különbséget lehet tenni könyv és értekezés között, figyelemmel arra, hogy a könyv íródhat tágabb közönségnek is, míg az értekezés jellemzően szűk szakmai körnek szól. Mivel az akadémiai szabályzat megengedi könyv doktori műként való benyújtását, ezért az értékelést ennek fényében kell elvégezni. Ez azt is jelenti, hogy amit esetleg, én személy szerint, súlyosabb hiányossággént értékelnék egy értekezés tekintetében, azok a szempontok itt kevésbé hangsúlyosak, míg azok a jellemzők, amelyek általában talán nem a legfontosabbak az értekezésnél, itt nyomatékosabbá válhatnak.

Amit a könyvvel kapcsolatban esetleges hiányosságnak vagy gyengeségnek gondolok, és így kritikával illetek, azt ennek az értékelésnek a II. részében foglaltam össze, míg a dolgozat egészét, illetve annak erősségeit és különösen a fontosságát a következő sorokban összegzem (I. rész).

I. A doktori munka

1. A könyv jellemzői

A könyv arról szól, amit szerző megígér a bevezető részben. Úgy szól minderről, hogy folyamatosan fenntartja az olvasó érdeklődését, egyidejűleg számot adva analitikai képességéről és kritikai látásmódjáról. Tóth Gábor Attila könyve értékes hozzájárulás az alkotmányos

demokráciák hanyatlásának értelmezéséhez. Jelentős elméleti tudással, történeti és kortárs példák integrálásával, ugyanakkor közérthető módon vezeti végig olvasóját a patológia és terápia fogalmi hálóján. Nem kell mindenben egyetérteni és nem kell feltétlenül azonos fórumokon jelen lenni ahhoz, hogy mindezt elismerjük. Az elismerésnek egyik módja az, hogy bármilyen munkát értően és kritikusan elolvasunk, majd saját véleményünkkel próbálunk hozzájárulni a fő célhoz: annak megértéséhez, hogy hogyan lehet megtartani a demokratikus alkotmányosságot. Vagy ha az erodálódott, akkora hogyan lehet az eróziót enyhíteni. Vagy ha a demokratikus alkotmányosságot már elveszítettnek véljük, akkor azt hogyan lehet helyreállítani úgy, hogy tartósan meg is maradjon. Ugyanakkor az is fontos, hogy kritikailag is végigtekintsünk azokon kérdéseken, amelyek a könyv fogalmi és szerkezeti rétegeit érintik.

Tóth Gábor Attila következetesen védi a szabadságot, fontosnak tartja a pluralizmust és a demokratikus illetve szakmai vitát, abban aktívan részt vesz, azt alakítja – megkérdőjelezhetetlenül és stabilan. Ennek egyik mostani állomása ez a könyv, amely önmagában kiállítás a demokráciáért és az alkotmányosságért, azért, ami a mai Magyarországnak nem sajátossága és nem sajátja. Azt írja: „Zaj van. Kihívássá vált elhatárolni a tudományos vitában nélkülözhetetlen szakmai nézeteltéréseket a szándékos megtévesztéstől, a sarlatánságtól és a kontárságtól.” (18. o.) Igaza van. Valóban zaj van. Az említett kihívás valóban kihívás. A könyv útmutató, iránytű lehet nemcsak a tudományos vitában, de az általános olvasóközönség körében is, az abban való eligazodásban, hogy mi is a szándékos megtévesztés, mi is a sarlatánság, és mi is a kontárság. Érvelését történeti és elméleti háttérbe ágyazza, miközben nemcsak leírja, hanem értékeli is a rendszerszintű alkotmányos torzulásokat. A könyv közérthető, mégis tudományosan megalapozott; szerzője tudatosan törekszik arra, hogy jogászok és nem jogászok számára is hozzáférhetővé tegye az alkotmányjogi patológia kérdéskörét. Szavait, gondolatmenetét és értékrendjét a laikus közönség is érti. Ez a közérthetőség olyan fontos minőség, amely felett a tudományos értékelés során gyakran elsiklunk.

A könyv meggyőzően bizonyítja, hogy a szerző elmélyült elméleti tudással, következetes gondolkodásmóddal és autonóm kutatói szemlélettel közelít az alkotmányos problémákhoz, úgy mint aki érti és érzi a felelősségét és a munkája kiemelkedő fontosságát. Nemhiába írja: „Elsőként a magyar szakmai közönség elé terjesztem a dolgozatot. Egyszerűen itt kell hogy megjelenjen.” (19. o.)

2. A könyv rövid tartalmi összefoglalása

Miért is kell itt megjelennie? Azért, mert annak ellenére, hogy a könyv nem kifejezetten Magyarországról szól, Magyarországról szól. A magyaroknak szól. A „Zaj” ellen szól. Az 1. részben a jelölt bemutatja, elmagyarázza a címet: mit is jelent a patológia az orvoslásban, a társadalomban és a jogrendszerben. Majd felvázolja a nagy elméleti és történelmi háttérrel annak érdekében, hogy megértsük: patológus állam mindig volt, és nagy valószínűséggel mindig lesz. Ezzel a háttérrel vág aztán bele abba a vállalkozásba, hogy feltárja: az alkotmány milyen megelőzési és terápiás célokat szolgál – ami összevág azzal, ami a könyvben is célja. Ez a cél nem más, mint alkotmányjogilag közelíteni a nemdemokráciához, elismerte azonban, hogy ez egy önként vállalt, szűkebb bemutatása és elemzése a problémának. A 2. részben érvel amellett, hogy miért a demokrácia az egyetlen elfogadott rendszer, és ahhoz képest mi a nemdemokrácia, annak milyen változatai léteznek, és mit jelent az újfajta nemdemokrácia, amely demokráciának tetteti magát. Miután feltárta azokat a területeket, ahol a nemdemokrácia színleli a saját demokratikus működését, felsorolja és értékeli azokat az alkotmányos eljárásokat, amelyek a demokrácia helyreállításához vezethetnek.

Figyelemmel a fentiekre – vagyis a könyv értékességére és a rövid összefoglalásra – az értékelésem kérdések formájában fogalmazom meg. A kérdéseim alapja a tudományos munkáktól elvárható következetesség (fogalomhasználat, szerkezet, hivatkozások) és a gyakorlati hasznosíthatóság, illetve az ezzel kapcsolatos tartalmi kérdések. A kérdéseim célja: Jelölt álláspontjának jobb megértése, és közös gondolkodás elindítása.

II. A doktori munka értékelése kérdésekkel

1. Mi a kapcsolat a nemdemokrácia, az autoriter és a totalitáriánus rendszer között? [Fogalomhasználati dilemmák]

A könyv végére nem feltétlenül derül ki, hogy a nemdemokrácia, az autoriter és a totalitáriánus rendszer hogyan viszonyulnak egymáshoz. Azok külön jellemzők-e, egymást átfedő kategóriák,

vagy valamelyik ernyőfogalomként funkcionál-e – melyik szerzőnél ez hogyan alakul, és a Jelölt minderről hogyan vélekedik. Néhány példát hozok itt arra, hogy mi okozta a zavart, és miért.

Jelölt a könyv elején jelzi, hogy az érdekli: „vannak-e rendszerszerű ismérvei az új berendezkedésnek, vagyis mi a közös az új nemdemokráciákban, és mi különbözteti meg egyfelől a demokráciáktól, másfelől a korábbi nemdemokráciáktól” (19. o.). Vagyis van új nemdemokrácia és régi nemdemokrácia.

„Ezért a nemdemokráciának nemcsak a totalitárius és a többi autokrata változata között indokolt különbséget tenni, hanem külön kell vizsgálni a demokráciát szimuláló autokráciát is”. (226. o.), „A nemdemokrácia legszélsőségebb formája a totalitarizmus, olvasható szintén a 226. oldalon. Vagyis, a nemdemokrácia az ernyőfogalom. Ezt erősít a könyv szerkezete is (II. rész, 3 fejezet). Amit az Európai Parlament a „választásos önkényuralom hibrid rezsimjének” nevez, az a nemdemokrácia világszerte terjedő legújabb változata” (17.o). Vagyis az „átmeneti” vagy „köztes” modellek nemdemokráciák: azok, amelyek színelik a demokráciát. Tehát nem autokráciák és nem totalitáriánus rendszerek. Vagy legalábbis, nem a régi nemdemokrácia által leírtak. Vannak akkor autoriter és totalitáriánus új nemdemokráciák?

Később ezt olvassuk: „A mai szóhasználat viszont egyértelműen értékelő: az autokrácia a demokrácia önkényuralmi ellentétpárja. Az autokrácia, mint a nemdemokráciák ernyőfogalma, az illegitim, igazságtalan, önkényes egyeduradalom szinonimája.” (224. o.)

Akkor most az autokrácia az ernyőfogalom? Az autokrácia totalitáriánus rendszer is?

2. Hogyan viszonyul az ellenállóképesség az alkotmányjogi patológiához és terápiához?

[Szerkezeti kérdések]

Az ellenállóképesség, reziliencia a 204. oldalon jelenik meg, annak ellenére, hogy „A demokrácia ellenálló képessége azt jelenti, hogy a demokratikus rendszer többé vagy kevésbé képes megelőzni, megakadályozni a hanyatlást, a nemdemokratikus rendszer kialakulását.” (204. o.) Miért nem jelenik meg korábban, beleintegrálva a könyv elejébe, a *Mit jelent a patológia az orvoslásban, a társadalomban és a jogrendszerben?* részbe? Ez nem jelentene önmagában következtetlenséget vagy problémát: szerző eldönti, hogy mikor tárgyal új fogalmakat és jelenségeket. Ugyanakkor ez rámutat egyéb szerkezetbeli gyengeségekre is: a két rész nem nagyon

reflektál egymásra: a II. részben van olyan jelenség, ami tartalmilag illeszkedni látszik az I. részbe, míg a könyv elején alkalmazott patológia megközelítés és szóhasználat jelentősen visszaszorul a II. részben, és nem csúcsosodik ki egy összegző fejezetben. Jelölt az elmélettörténeti áttekintést sem kötötte a II. részben írtakhoz. A könyv emiatt kurtán-furcsán ér véget, és nem teremődik meg benne a téma olyan tárgyalása, amely minden elindított gondolatot összeköt és lezár. Olyan mintha nem is két, hanem több részből állna, amelyeknek a koherenciáját nem sikerült megteremteni. Az I. rész kompakt; ez az érzés inkább a 2. rész olvasásakor keletkezik. Ennek talán az is az oka, hogy az egyes fejezetek, szerkezeti egységek vége jellemzően nem tartalmaznak sem összegző, sem átvezető gondolatokat, annál inkább kategorikus kijelentéseket.

Mivel, mint említettem, a könyv alapos és olvasmányos, szerző – éppen a stílusa miatt – így fontos és minden bizonnyal élvezetes összegző élménytől fosztotta meg az olvasóját.

3. Mi a gyakorlati haszna a nemdemokrácia fogalmának? [Hasznosíthatósági kérdések]

Ebben a körben három kérdés merült fel bennem.

3. 1. Az első kérdés

Ad-e a könyv választ arra, hogy egy rendszer mikortól nemdemokrácia? Vannak a nemdemokráciának fokozatai? Honnan tudjuk, hogy mikor hol vagyunk?

Azt hiszem, ez izgat minket, akik a demokratikus erózióval foglalkozunk – nevezzük bárhogyan magát a jelenséget vagy a kialakított rendszert. Ebből adódik egy általános és egy konkrét kérdés, amely utóbbi azonban a könyvön túlmutató kérdéseket is felvet.

3.1.1. Általános kérdés

Mennyit és mikor kell az összetevőkből (II. rész, 4 fejezet) megvalósítania a vezetőnek ahhoz, hogy nemdemokrácia legyen?

3.1.2. Konkrét kérdés

A 2014/2018-as magyar választás nem volt fair – ez közismert megállapítás. Ebből adódik a kérdés: vajon ettől az időponttól (vagy előbbtől, az Alaptörvény elfogadásától; vagy későbbtől, 2020-tól: l. 175. o.) tekinthető Magyarország nemdemokráciának?

Egyáltalán nem vitatva azt, hogy a demokratikus és az alkotmányos jelleg 2010 óta fokozatosan, majd az elmúlt években drasztikusan romlott, a kérdés: ha a demokrácia egyik fokmérője az, hogy a vezető leváltható, akkor miért van az a könyvben is megmutatkozó aggály éppen most, hogy 2026-os választás már kizárja a fennálló hatalom cseréjét? Hiszen már úgyis nemdemokrácia van. Akkor mégis miben más 2021/2022 (amikor még Jelölt is tárgyalásos megoldásokat látott megvalósíthatónak) és 2025/2026 (amikor látjuk a megannyi új nemdemokratikus törekvéseket, pl. az ellenzék, a sajtó, a közvélemény, stb. ellehetetlenítésére)?

Vagyis, lehet, hogy a dolgozat nem tud erre a kérdésre megnyugtató választ adni, mert olyan bináris fogalomkörökben gondolkodik (demokrácia vs. nemdemokrácia), ami nem enged köztes kategóriákat? Mert ha lecsupaszítjuk Jelölt értekezését, akkor az marad az ellentétpárok alkalmazásánál: egészséges – beteg; demokrácia – nemdemokrácia. De mi van, ha még csak náthás vagyok? Vagy, ha náthás vagyok és kezdeti fájdalmak vannak az ízületekben vagy az izmokban, de még nem vagyok lázas? Vagy mi van, ha már lázas is vagyok? Mikortól vagyok beteg? Mennyire vagyok beteg melyik fázisban? Ezek fontos kérdések, nem igaz – főleg, mivel más gyógymódot igényelnek.

Visszakanyarodva a dolgozat konkrétabb problematikájához: mikortól lép be az állam a nemdemokráciába?

3.1.3. Ez a konkrét kérdés tehát az, ami **visszavezet az általánosság területére**, és az iránt is érdeklődik, hogy hogyan nevezzük az állapotot, amikor még nem nemdemokrácia van? Kell-e ezt a különbséget megtenni? Kell-e néven nevezni a köztes helyzetek? Úgy tűnik, hogy Jelölt válasza nemleges, ami többek között a következő idézetekben is megjelenik: i) Amit az Európai Parlament a „választásos önkényuralom hibrid rezsimjének” nevez, az a nemdemokrácia világszerte terjedő legújabb változata” (17.o). ii) „Kérdéses azonban, hogy leírhatók-e a demokrácia és a nemdemokrácia köztes formái általában „hibrid” rendszerként vagy az „illiberális demokráciától” az „autoriter liberalizmusig” terjedő egyedi kifejezések segítségével.” (170. o.) iii) A nemdemokrácia leírása mint látszatdemokrácia, ellentétpárba helyezve a demokráciával.

Ha ez így van, ha tehát nem kell vagy lehet különbséget tenni az állapot és az ahhoz vezető úton lévő helyzet között (ami köztes, átmeneti, hibrid, stb), az a kérdés merül fel, hogy miért nem kell vagy lehet ezt a megkülönböztetést megtenni?

Azért, mert nincsen rá szókészlet? Mert ha van, akkor félünk, hogy azt is kisajátítják? Vagy, Jelölt szavaival: „Aggályos lehet, ha a szakkifejezés azonos a vizsgált nemdemokratikus rendszer öndefiníciójával”, és így legitimitációs és propagandacélokra lehet használni. (17. o) Ha ez így van, akkor inkább ne nevezzük sehogyan? Vagy duzzassuk a bináris kategóriának az egyik végét? De az nem változtat a fokozatbeli különbségeken: nem lehet elkerülni annak leíró kimondását, hogy egy rendszer csak kevésbé nemdemokratikus vagy nagyon nemdemokratikus. Ezek a fokozati különbségek tehát elkerülhetetlenül felvetik a kérdést: hogyan érthetjük, értékelhetjük a részleges demokratikus jellemzőket egy olyan rendszerben, amely a nemdemokrácia fogalmán belül mozog? Vagy a nemdemokrácián belül kialakulnak az új autoriter vagy totalitárius rendszerek, amelyeknek az a jellemzője, hogy olyan nemdemokráciából születtek meg, amelyek a demokrácia látszatát keltve alakultak ki nemdemokráciává?

Esetleg azért nem lehet, mert „a hibriditás egymást kizáró, egymásnak ellentmondó fogalmakat foglal gondolati egységbe” (17. o.). Annak a hibriditásnak, amely a demokratikus erózió folyamatában jön létre, éppen ez a lényege, nem igaz? Kénytelen egybegondolni egymásnak ellentmondó fogalmakat egy gondolati egységbe, mert ez az, ami történik: a demokrácia egyes olyan komponensei, amelyek megjelennek a könyv végén, átalakulnak, éppen úgy, ahogyan Jelölt leírja. És a mi dolgunk lenne megérteni, nevén nevezni, kibontani, értékelni, hogy mi az, ami „rossz”, ami nemdemokratikus, de a rendszert még nem lökte át a „tényleges” nemdemokráciába (amikor még a náthát követően nem fekszem lázasan az ágyban olyan állapotban, hogy felállni és enni is alig tudok). Éppen amiatt kell ezt a gondolati és tudományos erőfeszítést megtenni, amit Jelölt a hibrid rendszerekkel kapcsolatban a legnagyobb problémájának gondol: „minden létező alkotmányos rendszer hibrid, mert csak részlegesen tud megfelelni a típusjellemzőknek, és elkerülhetetlenül átvesz, megtart vagy kialakít kevesebb vagy több olyan komponenst, amely tipikusan az ellentétes rendszerhez köthető” (18. o.) Hogyan tudja a könyvben leírt nemdemokrácia és az alkotmányjogi patológia és terápia alapjai értékelni az átmenetet?

Vagyis, újra: ad-e a könyv kapaszkodót arra nézve, hogy megértsük, hogy mikortól lép be az állam a nemdemokráciába? Lehet-e átmenetet értékelni anélkül, hogy kialakítanánk neki kategóriákat? Vagy, esetleg az a könyv álláspontja, hogy a nemdemokrácia azonnal alakul ki? A példák sokasága azonban nem ezt sejteti.

Ha mégis meg lehet és kell különböztetni az állapotot és az ahhoz vezető úton lévő helyzete, akkor, miért kell és lehet ezt megtenni? Hogy legyen közös szókincsünk nevén nevezni jelenségeket, és ne beszéljünk el egymás mellett. Hogy teljes körében megismerjük és értékeljük a megjelenő, demokráciáért eltérő módon ugyan, de ugyanolyan mértékben aggódó véleményeket? Mert az akadémiai rigor ezt követeli meg?

Melyik érdek a nagyobb súlyú, a fontosabb e kettő közül (megnevezzük vagy nem nevezzük meg), és miért? Mire szolgálhat ez a vita?

3.2. A második kérdés: Ad-e a könyv választ arra, amire választ keres?

Úgy tűnik, hogy az egyik fő kérdés ez: hogyan lehet meggyógyítani a beteget? Igaz, hogy a bevezetőben szerző kijelenti: „Az alkotmányjogi patológia bevezetése nem ígéri azt, hogy ezzel a koncepcióval [...] a legtöbb szakmai rejtély megoldható [...]. A vállalkozás arra terjed ki, hogy betekintést adjon az alkotmányjogi abnormalitás világába”. (11. o.) A betekintés arra is kiterjed, hogy választ adjon a kérdésre: „Milyen alkotmányos eljárások vezethetnek a demokrácia helyreállításához?” (II. rész, 5. fejezet). Vagyis, egy szakmai rejtély megoldására kísérletet tesz: hogyan lehet meggyógyítani a beteget?

Ehhez a válaszhoz első megközelítésben viszont azt kell tudni, hogy „mennyire” beteg a beteg – amihez l. a fenti kérdéssort. A másik a „hogyan” kérdés. Ehhez kiváló tesztalany lehet Lengyelország példája. Hogyan alkalmazható a dolgozat utolsó része (Milyen alkotmányos eljárások vezethetnek a demokrácia helyreállításához?) a lengyel törekvésekre? A kérdésben lényegében két alkérdés rejlik:

i) Hogyan alkalmazható a dolgozat utolsó része e törekvésekre különös tekintettel a Velencei Bizottság és az EBESZ/ODIHR véleményeire a nemzetközi jog átalakításban betöltött/betöltendő szerepe fényében, ami röviden megjelent a dolgozatban, hosszabban pedig Kim Lane Scheppele tanulmányában (Kim Lane Scheppele, *Restoring Democracy Through International Law*, *American University International Law Review* (2024) 39:4, 587-679). A dolgozat ebben a részében érinti ugyan a nemzetközi törekvések témáját, de felmerül kérdésként: Jelölt hogyan helyezi el saját álláspontját a nemzetközi jog és a nemzetközi szereplők szerepének meglévő irodalmában?

ii) Hogyan alkalmazható a dolgozat utolsó része e törekvésekre különös tekintettel a Velencei Bizottság véleményeire, amelyek mintha ragaszkodnának a formális jogállamiság követelményeihez.

3.3. Harmadik kérdés: 2025 van. Meggyógyulhat Magyarország? Hogyan? Aztán majd maradhat egészséges? Hogyan? Vagyis: Milyen alkotmányos eljárások vezethetnek a magyar demokrácia helyreállításához?

Nem biztos, hogy erre a harmadik kérdésre a könyvnek választ kell vagy kellett volna adnia. Az biztos azonban, hogy a válasz keresésének egyik fő alapköve lehet.

4. Miért nem kell vagy szabad csak újracsomagolásként tekinteni a nemdemokrácia fogalmára? [Kapcsolódó tartalmi kérdés]

Ez egy kapcsolódó kérdés az előző 3.1.3. pontban foglaltakhoz. Vagyis: amikor rendszereket értékelünk és szeretnénk megérteni főleg amiatt, hogy hozzájáruljunk a demokratikus ellenállóképesség fejlesztéséhez és a demokratikus rendszerváltáshoz, helyes-e bináris kategóriákban gondolkodni?

Szerintem nem biztos, de a dolgozat úgy látszik, hogy a korábbi bináris felosztást (demokrácia vs. modern authoritarianizmus) alkalmazza más megfogalmazáson. Jelölt a 18. oldalon előre vetíti: „Ez a dolgozat is hosszú megismerési és gondolkodási folyamat eredménye.” Figyelemmel az előbbi kérdéssorra is (1. és 3.1.1. pontok), ami fogalmi tisztázásra is irányul, fontos lenne tudni, hogy mi vezette Jelöltet arra, hogy elhagyja a modern önkényuralom (modern authoritarianism) fogalmat (Tóth GA, “Authoritarianism” in R Grote, F Lachenmann, and R Wolfrum (eds), *Max Planck Encyclopedia of Comparative Constitutional Law*, Oxford Constitutional Law; online resource, 2017) és elkezdje használni a nemdemokrácia kifejezést? Főleg annak fényében, hogy a bináris megközelítést megtartotta, és a szakirodalomban megjelentek olyan eredmények, amelyek annak univerzális fenntarthatóságát jogosan vitatják, empirikus, dogmatikai, és alkotmánytörténeti alapon (Pozas-Loyo, Andrea, and Julio Rios-Figueroa. 2019. “Authoritarian Constitutionalism”, in Mendes, Conrado Hübner, Roberto Gargarella, and Sebastián Guidi (eds), *The Oxford Handbook of Constitutional Law in Latin America* (2022; online edn, Oxford Academic, 13 Jan.

2022). A hivatkozás latin amerikai munkára szándékos; Jelölt is többször utal a kontinensre ezzel is tárgítva a nemdemokráciára vonatkozó koncepciójának alkalmasságát.

5. Mi az oka az egyéb kisebb következtetlenségeknek [Hivatkozások]

Végezetül néhány olyan kisebb következtetlenségre szeretnék utalni, amelyek önmagukban nem gyengítik a könyv egészének értékét, de az elméleti és módszertani koherencia szempontjából figyelmet érdemelnek, különösen azért, mert a szerző más helyeken magas szinten tesz eleget ezen elvárásoknak.

A könyvben olvasható: „Az alkotmányosság egyes jelzős kategóriái is sokszor szintén hibridnek tartott rendszer beazonosítására szolgálnak. Ilyen például az illiberális alkotmányosság,⁴⁶ a populista alkotmányosság,⁴⁷ az autoriter alkotmányosság.⁴⁸” A 46. lábjegyzet Halmai Gábor munkájára hivatkozik, *The making of “illiberal constitutionalism” with or without a new constitution: The case of Hungary and Poland*, 2019-ből. Hogyan alkalmas a hivatkozott munka a „hibridnek tartott rendszer beazonosítására” szolgálni, amikor az „illiberális alkotmányosság” kifejezést a fejezet háromszor használja a szövegben, és kétszer rögtön a bevezetés első bekezdésében azzal, hogy a szóösszetétel oximoron (302. o.), és a harmadik sem arról szól, hogy kibontaná a szerző mit is jelent a szóösszetétel?

Jelölt hivatkozik saját munkájára amikor az reformeljárások tipikus formájáról, az alkotmányszöveg módosításáról ír, amit a fennálló eljárási szabályok alapján lehet elérni. A 15. lábjegyzet szövege ez: „A 2022-es választások előtti szakmai viták összefoglalást lásd Viktor Z. Kazai: *Restoring the rule of law in Hungary: An overview of the possible scenarios*, 983–1007. Egy évtizeddel korábban a Glorious Revolution kifejezés kölcsönzésével amellet érveltem, hogy elvileg a legjobb megoldás az, ha Magyarországon úgy következik be „dicsőséges visszatérés” az alkotmányos demokráciához, hogy a folyamatok a legális eljárási keretek között maradnak, és az együttműködés és alkuk eredményeként valósul meg az alkotmányos demokrácia visszaállítása korrigált, modernizált változatban. Tóth Gábor Attila: *A jogok törvénye. Értekezések az alkotmányos szabadságról*, 235–260.” A 15. lábjegyzethez tartozó főszöveg azonban éppen arról szól, hogy „A javaslat eljárási szempontból azért tűnik illuzórikusnak, mert konstruktív

együttműködést feltételez a rivális oldalak között. Tartalmi szempontból pedig azért problémás az elgondolás, mert a reformnál sokkal mélyrehatóbb intézményi és alapjogi átalakításra van szükség.” Úgy tűnik, hogy Jelölt az elmúlt évek során módosította korábbi álláspontját. Ezt érdemes lett volna explicite jelezni, mivel ez segítené a szöveg belső koherenciáját.

A hivatkozási példákon túl érdemes megemlíteni egy stiláris fordulatot is, amely szintén kisebb következetlenséget jelez. A könyv egy pontján – amikor „jobb szerzőkről” tesz említést (176. o.) – felmerülhet, hogy ez a megfogalmazás felesleges értékítéletet sugall, mivel implikálja a „rosszabbak” kategóriáját is, anélkül, hogy ezt tartalmilag alátámasztaná.

III. Nyilatkozat

A szabályzat szerint az értékelő feladata arról nyilatkozni, hogy a mű mely téziseit fogadja el, és melyeket nem, végül, hogy a doktori művet nyilvános vitára alkalmasnak tartja-e, avagy nem.

A fentiekre tekintettel tehát az alábbiak szerint nyilatkozom:

A dolgozat téziseit elfogadom azzal, hogy a kritikáimat és a kérdéseimet a fentieknek megfelelően fogalmaztam meg. Mindezek egyáltalán nem jelentik a munka egészében vagy részleteiben való elutasítását, pusztán jelzik azokat a hiányosságokat, amelyeket fontosnak tartottam kiemelni ebben az eljárásban, figyelemmel a benyújtott munka jellegére is.

A könyvet mint doktori művet nyilvános vitára alkalmasnak tartom.

Pécs, 2025. május 18.

Dr. Drinóczi Tímea

az MTA doktora

Colaboradora, Programa de Pós-Graduação em Direito da Universidade Federal de Minas Gerais
Research Affiliate, CEU Democracy Institute